

Николай
КУРИЛОВ

ПОМДИ

Юкагирдыттан Моисей ЕФИМОВ тылбаана

ЯКУТСКААИ
САХА СИРИНЭЭБИ КИНИГЭ ИЗДАТЕЛЬСТВОТА
1989

Курилов Н.
К93 Помди. Кэпсээн: Кыра саастаах оскуола оболоругар. / М. Г. Старостин уруһуйа.— Якутскай: Кинигэ изд-вота, 1989—48 с.

Курилов Н.
Помди: Рассказ для детей младшего школьного возраста.

Рассказ о мальчике Помди из маленькой народности юкагиров, который живет в тундре.

Помди сумел, хотя и во сне, применить в опасном путешествии знания, которые дали ему дедушка и родители.

Из таких мальчиков, как Помди, появляются следопыты-охотники, терпеливые рыбаки.

Будь это путешествие и в самом деле, он, Помди, не растерялся бы.

К $\frac{4803780100-095}{M 137-89}$ 073-89

84Юк

Литературно-художественное издание

Курилов Николай Николаевич

ПОМДИ
Рассказ

Для детей младшего школьного возраста

Перевод с юкагирского М. Ефимова

Редактор С. И. Тимофеев

Наблюдал за выпуском Н. Е. Винокуров

Художник М. Г. Старостин

Художественный редактор С. С. Скрябин

Технический редактор М. Т. Егорова

Корректор Ф. П. Осипова

ИБ № 2162

Сдано в набор 15.02.89. Подписано в печать 05.07.89. Формат 84x108¹/₃₂.
Бумага тип. № 2. Гарнитура литературная. Печать высокая. Усл. п. л. 2,52.
Усл. кр.-отт. 2,94. Уч.-изд. л. 1,62. Тираж 15000 экз. Заказ № 62. Цена 10 к.

Якутское книжное издательство

677892, г. Якутск, ул. Орджоникидзе, 31

Якутская республиканская типография им. Ю. А. Гагарина

677007, г. Якутск, ул. Кирова, 9.

© Якутское книжное издательство, 1989.

XX

Талах иһигэр Помди өр сытта. Манна сөрүүнэ сүрдээх уонна туох эрэ кистэлэннээх уу-чуумпу тулалыыр. Чыычаахтар күн уотун сыралбаныттан бу күөх нууралга саспыттар. Төһө да куйааһырбааталлар көрдөөх-нардаах, нарыын-нарын ырыаларын дөрүн-дөрүн дьирибинэтэ тардан ылаллар.

Бырдах наһаалаабыт. Бэбэһээ, ардах кэмигэр, кынаттара сиигирэн кыайан көппөккө, намырайбыттара. Оттон бүгүн күннээбиттэр. Ол эрээри манна, наскылдьыйар лабаалартан мөһөйдэтэн, аһаҕас туундараҕа курдук, киһиэхэ олус саба түспэттэр.

— Талахчааннар, талахчааннар, саһыарын миигин,— диир Помди.— Мин эһиги лабааҕытыгар чыычаах уйатын тутуом.

Помди иһирик талах иһигэр түһэр. Кини киирбит суолун бүөлүү, бэйэ-бэйэлэриттэн тардыһан наскылдьыйа тэлимниир лабаалар сабыта охсоннор, үрэллэ көтөр бырдахтар кэннигэр кыыгынаһа хаалаллар. Талахтар быыстарынан үрэх килэдийэн көстөр. Ийэтин уһун килэбэчигэс дьураалардаах саал былаатыгар маарынны үрэх дьиримирэр, күнгэ араастаан күлүмүрэр.

Харафын симириктии көрөөт Помди:

— Үчүгэйн даа!— диэн сана аллайар.

Нимэ * диэки ыттар үрэллэр, улуйаллар, ба-
даба, бырдах сиир быһыылаах. «Кинилэргэ түптэ
онгоруох ким да суох буоллаба»,— Помди ыт-
тары аһына санаата. Түптэни үксүн кини онго-
рооччу, ол сүрүн үлэтэ этэ. Оттон ол бэйэтэ би-
лигин бу манна сырыттаба...

Намыыннык унаарытан: «Пом-ди-и!» —
диэн ийэтэ кинини ыгырара субу баарды
ийиллэр. Оттон Помди онно хоруйдаабат. Хор-
гуппутун өйдөөн, ытыах санаата кэлэр, харафын
уута халыйан тахсар, күөмэйин туох эрэ кытаа-
нах бүөлүү анһар. Ону ыйыстыталаан кэбиһээт,
өрүтэ тыыннабына, санна титирэстээн ылар.

Кураанах сири булан, Помди умса түһэн
сытта. Сылайбыт буор күөх от чэбдик сытынан
ангылайар. Помди күөх от сытыгар хорон от,
хаппыт сэбирдэх сытын тэннини санаата.

Кур от, эргэ илим курдук, никсик, оттон күөх
от сана илими санатар чэбдик сыттаах эбит.

Помди сэрэнэн күөх оту арыя тарта. Сөбүөн
ийин, онно быыкаайык харамайдар сырсыака-
лаһаллар. Биир ообуй бырдабы сосуһан эрэр.
Кыйманһаһар чиэрбэлэр, сырдыктан куттам-
мыттыы, буорга дьөлө киирэн хааллылар. Түү-
лээх үөн, Помди тарбафын төбөтүнэн таарый-
бытын сөбүлээбэтэ быһыылаах, кыһырбытты
түрдэх гынаат, түүрүллэ түстэ.

«Кинилэр да нимэлээх буоллахтара,— дии

* Нимэ — дьиз.

санаата Помди, булчут ообуйу одуулуу сытан. — Баґар бөһүөлэктээх да буолуохтара... Чалбах кинилэргэ күөлгэ холоонноох. От — талахха, лабыкта амынньыарга тэҥнээх буолан көстөрө буолуо. Оттон талахтар, түбэ тэҥкэ тииттэрин курдук, линкинэнэн турдахтара».

Тулалыыр эйгэтин эмискэ сонуннук көрбүтүтэн Помди бэйэтэ да соһуйда.

— Остуоруйаґа курдук! — диэн ботугураата. Кини тиэрэ эргиллэн, малахаайын* сыттanan, талахтар наскылдыһар лабааларын быһынан көбөрүмтүйэр дьэҥкир халлааны одуулуу сытта.

Эмискэ кини быһкаайык буола түстэ. Үрдүгэр киэнг халлаан килэдийэр. Онно былыттар, тугуттар курдук, оонньохолоһо сырсаллар. Кинилэри үрдүлэринэн самолет көтөн ааста. Самолет бэйэтэ көстүбэт, ол эрэри тыаһа иһиллэр уонна кини суола — үрүҥ дьураа буолан сыһыллан хаалар. «Миигин самолеттан ким эмэ көрөрө буолуо дуо? — диһ санаата Помди. — Ити уолчаан кэрэ да туундаралаах эбит дэһэллэрэ буолуо».

Помди от быһыгар сылдьар харамайдары санаан кэллэ. Тула өртүн көрүннэ. Кини бэйэтин ол харамайдар саґа кыра буолбут курдук сананна. Оттор үрдүктиир-үрдүктэр, оттон талахтар аһара улахаттар, халлаан үөһии-үөһэ туналыһар... Саґахха күн сарсыарда айы, Помдины уонна кини доботторун көрөөрү, күөрэйэн таһсар. Түүнүн онно, тугуттар курдук, туорахтана

* М а л а х а а й — бэргэһэ.

ыһыллыбыт сулустары манаары, ый сандаара устар... Помди харабын симнэ. «Өскөтө күн уонна ый бииргэ тахсаллара буоллар, дьуухала* түргэнник хатыа этэ», — дии санаан аһарда.

Чочумча буолаат, мэник сиккиэр элэстэнэн кэлэн, Помдига тугу эрэ сипсийэн аһыан бабарбытты, талахтар төбөлөрүн ибирдэтэн ылла. Помди онно кыһаллыбата. Утуйан мунна буугунаабытынан барда.

ХОРГУТУУ

...Арай түһээтэбинэ Помди туох эрэ дыккити ойуур иһигэр сылдыар эбит. Манна туох барыта ураты: быыкайкаан табалар ойуоххалаһаллар. Кустар бырдах сабалар, үөрүнэн көтөн куһууран аһаллар. Тэйиччи турар нимэ онидигилиттэн ** үрүң буруо унаарар, балык миинин минньигэс сыта тула таргыыр.

«Минньигэһиэн! Балык куртабын буһарбыттар быһыылаах», — дии саныыр Помди. Ол эрээри кини аһыан бабарбат: аһата ыңыраллара да буоллар барыа суох этэ. Хоргуппута аһа илик.

Көр, арыт итинник буолар: сарсыарда кыырапак да былыта суох ыраас халлаанга күндэлэс күн күлүмүрдүү турарыттан, онидигил урабастарын төбөлөрүгэр түһэн чыычаахтар чыбыгыраһар сагаларыттан үөрэн уһуктабын — күнү быһа ыллыы-туойа, үөрэ-көтө сылдыях курдук

* Дь у у х а л а — хаппыт балык.

** О н и д и г и л — үөлэс.

сананабын. Онтун баара эмискэ быыкаайык бытархайтан хараҥара түһэр...

Бүгүн Помдига, Север диэн тапталлаах ытыттан сылтаан, оннук буолла. Север хаһан да баайыллыбат этэ, онон ханна баҕарбыт сиригэр сылдьара. Бүгүн кини туох эрэ минньигэһи сиэбин баҕарбыт быһыылааҕа: ийэтэ балык куртабын буһарар солуурчабын сытырҕаабыт этэ.

Ийэтэ ыты муннуга биэрбитэ. Помди ону көмүскэһэбин диэн бэйэтэ түбэспитэ, буруйа суоҕар охсуллан хаалбыта.

Аны Помди Северин аттыттан араарыа суоҕа, бииргэ сылдыяхтара, киниттэн көнгүлэ суох тугу да сиэбэт гына үөрэтиэҕэ. Оттон Северэ биллгин манна суох. Бука, кинини уган биэрбиттэн кыбыстан, ханна эрэ кирийэн сыттаҕа. Помди Северин аһынан кэллэ.

— Север! Кэл!— диэн хаһытаата.

Тула уу-чуумпу. Барыарбыт талах ойуур иһигэттэ иһийэр. Күөл хараҥара лүгкүрэр.

Онтон эмискэ былыт быһыттан күн тыгар, туох барыта сырдаан, сандааран, араас эгэлгэ өнгүнэн дьэрэлийэ түһэр. Тулалыыр эйгэ тиллэн, тыаһаан-ууһаан, суугунаан кэлэр. Чыычаахтар чыбыгыраһаллар, табалар ойуоххалаһаллар, ообуйдар сырсыакаһаллар. Помди үрдүнэн туох эрэ куугунаан аһар. «Самолет буоллаҕа дуу»,— дии санаан истэбинэ, били тыаһа хаттаан эргиллэн, үрдүгэр субу кэлэн күүгүнүүр. Көрө түспүтэ, күп-күөх ачыкылаах сүүнэ үлүгэр сахсырҕа эбит.

Помди бэйэтин сахсырбага тэнгээн көрбүтэ, сахсырбата киниттэн быдан улахан эбит. Помди лабыкта быһыгар саста.

— Дьэ, харамай бөбөчөөннүн!— Сахсырба саабынаата.— Киниэхэ маарынныытын. Мин эйигин көрөбүн. Саһыма, табыс!

Помди сиэбиттэн рогаткатын ылан, таас бытархайынан иитээт, лабыктатын анныттан ойон табыста.

— Ха-ха-ха!— Аллараастаата сахсырба.— Тэптэтэркэй, моп-молторхой. Мин оҕолорбор, хата, минньигэс аһылык буолсу... Уу-ух, сиэбим...

Сахсырба Помдины тула көттө, онтон тэлээрэн кэлэн, аттыгар олоро түстэ. Ону эрэ көһүтэн турбут Помди рогатканан ытан саайда. Ачыкы тааһа үлтү барар тыаһа иһилиннэ. Сахсырба кылана түһээт, харабын харбанна уонна көтөн күлүбүрээн табыста.

— Дьэ, бэйикэй!— диэн саабыныыр сагата иһилиннэ.— Эйигин саан быһаата. Онтон атын... Оо, харахпын аҕай...

Помди сылайбытын биллэ. Сиэбигэр хаппыт эт бытархайа баарын булан ыстаата, сэбирдэх сиигин сыпсырыйбахтаата. Бу кутталлаах сиртэн күрэнэргэ сананна. Киниэхэ итиччэ үлүгэр бөдөҥ сахсырбалар үөрүнэн кэлэн саба түстэхтэринэ, охсуһара кытаанар буолуобун сэрэйдэ. Саатар Северэ баара эбитэ буоллар... Ол гынан баран Помди дьийэтигэр барара табыллыбат. Күн киэһэрдэбинэ биирдэ тийиэ. Онуоха диэри нимэтиттэн тэйэ хаама сылдьарга быһаарынна.

Помди бу билбэт ойуурун иһигэр туох баарын өссө ситэ көрө илик эбээт. Оо, манна арай эһэтэ баар буоллун! Эһэтэ бу тулалыыр дьиктилэри көрөн төһө эрэ үөрэр этэ. Манна бэл эһэтин аптаах остуоруйаларыгар этиллибэтэх эгэлгэ көстүүлэр бааллара. Эһэтэ, бу күн сиригэр уһуннук оморбут буолан, элбэх остуоруйаны билэр. Кини былыыр-былыр оннообор баайга хамначчыттаан сылдыбыттааба үһү. Оттон ол эһэтэ оннообор буква диэн баарын истэ да илигинэ буолбут. Олуус-олус өрдөөбүтэ...

КӨРСҮҮҮ

Талахтары туораан, Помди ырааһыйаба тахсан кэллэ. Тулалыы үрдүүк-үрдүк талахтар күлүгүрэ лүнкүрэн тураллар.

«Адьяс мультикка көрөр курдук. Тугун үчүгэйэй! — дии санаата Помди, күөх тыа быһыһынан көстөр күндэлэс халлааны өрө хантайан одуулуу-одуулуу. — Манна Чебурашка баара буоллар. Эбэтэр мин Северим...».

Иннигэр тэйиччи лабыкта сылбах манхайан сытар. «Хомурах хаар курдук», — дии санаата Помди. Сонно эмискэ күөх ачыкылаах сахсырҕа баар буола түстэ. Помди соһуччута бэрдиттэн куттаммата даҕаны. Сахсырҕата кинини көрөөт, төттөрү эргилиннэ:

— Манна баар! — диэн хаһытаата.

Помди чохчос гынан, рогаткатынан ытарга бэлэмнэннэ.

Лабыкта иһигэр туох эрэ сурдургуура иһи-

линнэ. Онтон быйкаайык сахсырба содьоронноон табыста.

— Эн Помди диэнгин дуо?— диэн ыйытта.

— Помдибын.

— Эн ыраах тэбэр саалааххын дуо?

— Саа буолбатах, рогатка. Онон өстөөхтөр-бүттэн көмүскэнэбин.

— Эн тускунан Улахан Сахсырба кэпсээбитэ. Кини аңар харабын эн тэһэ ыппыккын. Оттон кини мин атахпын тоһупшута...

— Эйигин атабаастаабыт эбит дии,— Помди рогаткатын сиэбигэр угунна.

— Эн кинини кэһэппиккин!— кыра сахсырба күллэ уонна кэтэбин тарбанан баран эттэ:— Доторо суох, соботох буоллаххына мэлдьи куһаҕан. Мин эйиэхэ ыт уларсыам. Ол ыкка аатын бэйэн биэрээр.

Доболон сахсырба лабыкта быһыгар түстэ, сотору буолаат, онтон кынаттаах ыт тахсан кэллэ. Помди иннигэр кэлэн тохтоон турда. Харабын тулата, үүт-үкчү Север киэнин курдук, эмиэ хара хаймыылаах. Арай атаба элбэх. «Биир туркуга көлүллэр ыттар атахтарын ахсааньттан итэбэһэ суох быһыылаах, эчи элбэхтэрин»,— диэн сөхтө Помди.

Сага ыта, эргиллэ түһээт, күөх от устун сүүрдэ. Помди кинини батыста. Лабыкта сылбахтарга тийиээт, сахсырба өрө көтөн табыста. Суос-соботох добордообун сүтэрэриттэн куттанан, Помди ыксаата. Өйүгэр туох көтөн түспүтүнэн, мэнээх хаһытаата:

— Север, Север!.. Төнүн!

Кырдыга, Помди сага ытын хаһыбын истиэ эрэ дии санаабатаҕа, дьиктиргиэн иһин, хата онто төннөн кэлэн кинини эргийэ көттө уонна күөх окко олоро түстэ.

— Северим барахсан,— диэтэ Помди, сага ытын имэрийэ-имэрийэ.— Эн миигиттэн күрэ-нимэ.

ӨСТӨӨХ

Помди сага ытын эмиэ Север диэн ааттаата. Кинилэр тыа устун баран истилэр. Онтон сибэккилээх хонууга киирэн кэллилэр. Оо, дьэ, бу эбит илэ-чахчы остуоруйа дойдута. Эгэлгэ бэйэлээх сибэкки арааһа: ньургуһуннар, сардааналар, таһара кийииттэрэ, тимэх оттор, алтан төбөлөр үүнэн долгуһан тураллар. Дьиктитэ баар: ол сибэккилэр бары, тиит курдук, улахаттар. Манна сып-сырдык, сап-саһархай, киһи төбөгө эргийэр мүөттээх салгыныннан дыргыйар.

— Өскөтө хонуу барыта маннык кэрэ буолабына, киһи дьийэтигэр барыах санаата кэлиэ суох,— диэтэ Помди. Ыта, кутуругун куймантатаат, тэйиччи көстөр ойуур диэки сүүрдэ. Помди кинини батыста.

Ойуурга киирбиттэрэ сииктээх эбит. Ыта, Помдины көһүтэ-көһүтэ, сүүрэн истэ. Онтон эмискэ, кынаттарын сапсыммакка да эрэ, өрө көтөн табыста. Помди соһуйда. Чугаһаан баран көрбүтэ, ыта ообуй илимигэр иннибит, Биэтэн-

нии турар ытын илим утабыттан ылан Помди тарта.

— Түбэстигит ээ!— ообуй үөрбүт сагата иһилиннэ.

Помди рогаткатынан ытыан санаан баран, ообуй олус үөһэ баарын көрөн тохтоото, илими быһыта тыытан барда.

— Иккис кыыл эмиэ иннибит,— ообуй күлэн күһүгүрээтэ.— Бүгүн дьэ бултуйдум.— Илим утаба маамыктанан ыты сөрүү бырахта. Онтон соһуйбуттуу:— Бай, бу туох буолбут сахсырбаһый, илиммин быһыта тыытан эрэр,— диэн кылана түстэ.

— Мин сахсырба буолбатахпын, киһибин, — диэтэ Помди.— Мин ыппын ыт.

— Ки-һи! Хо-хо!— күллэ ообуй.— Босхолоон бэрт. Түбэстигит эбээт. Хата, билигин дьоннорго, ярангаба илим тардыммыт бырааппын ыгырыам.

Ообуй үөһэ телефоннаах эбит. Онтугар барда.

— Чамарил!*— диир сагата иһилиннэ.— Иһит эрэ. Мин илиммэр икки сахсырба иннинэ. Онтон биирдэстэрэ киһибин диир. Туох даа? Киһи диигин дуу? Аата кимий даа? Бэйэ, билигин ыйытыам.— Ообуй Помдига эргилиннэ.— Эң аатың кимий? Помдибын диир. Ийэтиттэн күрээбитэ диигин дуу?

Ообуй телефонун туруупкатын ууран баран, аллара түһэн Помди ытын босхолоото.

* Ч а м а р и л — дорообо!

— Аны эйигин бэйэбин босхолуом,— диэтэ ообуй.— Эн ийэбиттэн бу ыт инниттэн мөбүллүбүт эбиккин дии. Ийэнг билигин сыһа жыһырбыппын диэн кэмсинэн эрэр үһү.

— Ообуй убаай,— диэтэ Помди,— эн телефонунан ийэбин кытта кэпсэтэрбин көгүллээ эрэ.

— Бу телефонунан дьоннор сатаан кэпсэп-пэттэр.

— Мин эйиэхэ сага илими бэлэхтиэм этэ,— диэтэ Помди.— Бу алдыаппыппын абырахтаан биэриэм.

— Илиммин таах алдыаттын,— диир ообуй.— Илими абырахтаатаххына, дьиэбэр хойутаан хаалыаҥ. Хата, бара орус.

Помди ообуйга, махтанарын биллэрэн, илиитинэн сапсыһбахтаат, дьиэтин диэки сүүрдэ. Ыта кинини батыста.

Ообуй, алдыаммыт илимин абырахтанаары, тэлимнэтэ-тэлимнэтэ, кинилэр кэннилэриттэн хаһыыты хаалла:

— Помди, үтүө доботтордооххун умнубат буол!

БЫРДАХТАР

Ообуй хаһыытын Помди истибитин-истибэтэбин мин билбэтим. Оттон доболоҥ сахсырба ону иһиттэ уонна:

— Куһаҕан эмиэ үчүгөйдээх,— диэн күллэ.— Ообуй илимигэр Помди түбэспэтэбэ буоллар, дьиэтигэр барарга тиэтэйэрэ саарбах этэ.

Помди ытынаан адаар очуостардаах хонууга табыстылар. Очуостар, дьингэр, ити көннөрү дулбалар этилэр. Очуос үрдүгэр тахсан, дьиэлэрэ хайа диэки баарын көрүөхтэрин бабардылар. Помди очуоһу кыайан дабайара уустук буолсу. Оттон ыта кынаттаах. Кини очуос оройугар өрө көтөн табыста. Тула эргичингнээн көрөн баран, Помдига маамыкта быаны бырабан биэрдэ. Помди онтон тардыһан, очуоска дөбөҥнүк ытынна.

— Оо, үчүгэйиэн! Үрдүктэн сир-дойду нэлэнийэн көстөрө тугун бэрдэй!

— Дьэ кэрэ көстүү!— диэн Помди үөрэн саҥа аллайда.

Туох барыта, ытыска уурбут курдук, бу баардыы көстөр. Үөһэ сандал күн сыралайар. Очуостар ыраах күөх тумарыкка тийиэн симэлийэр дьирбиилэригэр күөл күлүмүрэр. Оттон көбөрүмтүйэ лүгкүрбүт тыа быһыһынан үрэх күн уотугар көмүс лиэнтэ буолан сыһыйлла устара көстөр.

Үрэх устун мотуордаах оҥочо ааһар тыаһа иһилиннэ.

«Арааһа, ити аһам кэллэбэ буолуо»,— дии санаата Помди. Кини тобо эрэ санныйан ылла.

Ити кэмнэ эмискэ биир бырдах көтөн кэллэ. Оттон иккис дыгыһыра иһилиннэ. Ол кэнниттэн бүтүн үөр бырдах хара былыттыы халыһа көтөн иһэрэ көһүннэ. Барыларын тумустара, укуол иннэтин курдук, уп-уһуннар.

— Көрүң, быыкайкаан киһичээн баар эбит, — биир бырдах дыгыһаата.

— Хаанын оборуобун.

Помди медсестра укуоллууруттан куттамытын өйдүү түстэ. Бу иэдээни. Билигин бырдахтар сүүһүнэн иннэнэн тэнгэ кэйиэхтэрэ.

— Оо, бу киһи оҕото эбит. Дьоннор миигин түптэ буруотунан тумнара сыһан дьизэлэриттэн үүрбүттэрэ,— биир бырдах айманна.— Буруоттан билингээнгэ диэри күөмэйим аһыйар.

— Иэскин ситиһэр кэмим кэллэбэ,— диэтэ атын бырдах.

Халлаан хараһарар элбэх бырдаба аймалаһа көттө. Кынаттарын тыһа диибин диэн. Помди хаһыты-хаһыты рогатканан бырдахтары ытыалаа да ытыалаа буолла. Ыта үрэ-үрэ эмиэ бырдахтары кытта харса суох охсуста.

Ообуйдар тийэн кэлбэтэхтэрэ буоллар, охсуһуу тугунан түмүктэниэ эбитэ буолла. Хойуу бырдабы көрөннөр ообуйдар илимнэрин тарда обустулар. Бырдахтар илимгэ ингэн мөбүстүлэр. Илимтэн хаайтаран, Помдилаахха саба түһэллэрэ тохтоото. Помди ытынаан дьэ онно биирдэ өрө тыһыннылар.

— Испийскэлээбим буоллар түптэ оноруох этим,— диэтэ Помди. Кини күөх окко сытан, сылаата киирэн, нуктаан барда.

Помди төлө ыһыктыбыт рогаткатын ыта ылан эрэһиинэтин тарда сатаан мадьыктаста да, кыайбата. Кини да сэниэтэ эстибит.

Помди төһө өр утуйбута буолла, уһуктан кэлбитэ ыта эмиэ аттыгар утуйа сытар эбит.

— Оо, барахсаным, сылайахтаабыт даһаны!— уол ытын имэрийэн ылла.

МАХТАЛ ЫРЫАТА

Ыта уһуктан, Помди эмиэ айанын салбаата. Балачча барбахтаабыттарын кэннэ, арай ким эрэ хаһытытыра иһилиннэ. Помди ыта сытыргы-сытыргы тула сүүрдэ, онтон өрө хантаарыгнаата. Помди онно өйдөөн көрбүтэ, талах лабаатыгар чыычаах уйата баар эбит. Уйа иһиттэн чыычаах оботун моонньо күөкэнниир:

— Быраатым сиргэ түстэ! Өрүһүйүн!

Помди от быһыттан айаба аппанныы сытар чыычаах оботун булла.

— Хайдах манна түстүн?

— Аһам сарсыарда күөрэгэйи көрсө, ийэм ас көрдүү барбыттара. Мин, бырдахтар кэлэннэр тэһитэ кэйбиттэриттэн ыксааммын, мөхсө сылдьан, уйабыттан мүлчү түстүм,— диэтэ чыычаах обото.

— Эрэйдээҕиэ, кыната букатын кып-кылгас дии,— диэтэ Помди ыта.

— Чэ, кыһаллыма, сотору кынатын үүнүөбэ, оччоҕо көтөн тэлээриэҕин. Оттон билигин биһиги эйиэхэ көмөлөһүөхпүт.

Помди ытынаан чыычаах обото уйатыгар тахсарыгар көмөлөстүлэр. Бырдахтар көтөн кэлбиттэрин Помди рогатканан ытыалаан үргүттэ. Үөһэ чыычаах оболоро үөрэн ыллыыллара иһилиннэ:

Чивик, чивик, үчүгэйиэн,
Бырдахтан быһанныбыт!
Чивик, чивик, үчүгэйиэн,
Махталбытын ыллыбыт!

БРАКОНЬЕР

Күн киэһэрэн барда. Биһиги айанныыттарбыт тиэтэйдилэр. Иннилэригэр улахан хонуу көһүннэ. Бу хонууну Помди бэркэ билэр. Дьиэтэ мантаан адьас чугас.

— Сотору дьиэбитигэр тийиэхпит, дьуухала (хатарыллыбыт балык) сиэхпит,— диэтэ Помди. Онтон ытыһын таһынна.— Алаады сыта кэлэр. Иэхэйбиэн! Ийэм алаады буһаран эрэр.

Хонуу ортотугар тийэн эрдэхтэринэ эмискэ атабын анныттан үгүрүө өрө көтөн табыста.

— Помди диэн эн дуо?— диэтэ үгүрүө.— Ийэм эйигин олус аһыныгас сүрэхтээх диэбитэ. Биһиэхэ, баһаалыста, көмөлөс эрэ.

Хантан эрэ доһолонг сахсырба баар буола түстэ.

— Помди, эн сынньаныаххын сөп этэ.

— Дьэ, кырдык, олус сылайдым,— Помди өрө тыынна уонна үгүрүөбэ эттэ:— Ол мин эйиэхэ тугу көмөлөһүөхпүнүй?

Помди иннигэр үгүрүө күөх окко түһэн олорто.

— Эн чыычаах оболорун быһаабыйккын истэн баран ийэм: «Кыра да буоллар, хоһуун эбит»,— диэбитэ.

— Бэйэ, мин эйиэхэ туохха көмөлөһөбүнүй? — Помди ытын имэрийдэ.

— Биир киһи кэлэн үөр кустары өлөртөөн эрэр.

Помди хараба уоттана түстэ. Онуоха сахсырба эттэ:

— Помди, эн олус сылайбыккын. Билигин кыайан барыа суоххун. Манна утуйа түһэн ыллаххына сатаныһы.

— Сөпкө этэр. Кырдык, аһара сылайбыт көрүгнээххин. Утуйа түһэн ыл. Билигин эйигин уһугуннарыахпыт,— үгүрүө сахсырбаба эргиллинэ.— Хаппыт оту үргээн, онно сытыарыахха.

Көмөлөөн от тэлгээтилэр. Онно Помди ытынаан сыттылар. Сытаат утуйан хааллылар. Үгүрүө көтө турда. Сахсырба талах быһыгар киирдэ.

Чочумча буолан баран, били оболорун быһаппыт ийэ чыычаах көтөн кэллэ. Помдига түһэн, тардыалаата:

— Помди, тур. Алдьархай буолла. Били киһи үгүрүөнү уонна куоѳастар аѳаларын өлөрдө.

— Оо, үгүрүө барахсаныа,— диэбитинэн Помди олоро түстэ.— Көтөрдөргө көмөлөһүөххэ наада.— Аттыгар ууруммут рогаткатын хаба тардан ылла.— Барыахха!

— Миэхэ олорун,— диэтэ чыычаах.

Помди ытынаан кини үрдүгэр табыстылар. Көтө турдулар.

Улахан багдайбыт киһи, ыллыы-ыллыы, өлөрбүт куоѳаһын үргээн эрэр.

Помдилаах киниттэн тэйэ, хойуу от быһыгар түстүлэр. От быһынан саһан, киһи диэки баран истилэр.

— Ити бултуйбутуттан үөрэн ыллыыр,— диэтэ Помди сибигинэйэн.

Чугаһаан баран Север үрдэ да, ону киһи болѳойон истибэтэ быһыылаах, ыллаабытын

курдук, ыллыы олордо. Север көтөн табыста. Киһини тула эргийдэ. Анарааныта ону да аахайбата. Онтон эр ылбыт Север киһи кулгаабын эминньэбэр түһэн ытырда. Киһи ону ытыһынан саба оҕуста, Север арыычча аһаран биэрдэ, адьас хаптаччы оҕустара сыста. Ол кэмнэ Помди рогаткатын ылан, киһини харахха кыһаан баран, ытан саайда. Киһи харабын тутта түстэ, соттумахтаата. Онтон:

— Бай, сыыс киирдэ дуу? — дии-дии, халтаһатын тиэрэ тардан, тибиирбэхтээтэ. Помди быыстала суох ытыалаа да ытыалаа буолла. Киһи харабын сотто-сотто туран кэллэ:

— Тыгала суохха дылы дии. Хантан сыыс киирэн хаалла? — Тибиирэ-тибиирэ, Помдига көхсүнэн эргилиннэ. Помди киһини тула сүүрэ сылдьан ытыалыырын тохтоппото.

Киһи ыксаата, сапсыммахтаата, сирэйин саба тутунна, харабын сотунна.

— Хайдах уларыһа сылдьан үрэр тыалый? Ардах түһээри гыннаҕа дуу. Ол иһин да куоһастар аһара айдаарбыттар эбит, — дии-дии малын-салын түргэнник хомунан барда. Оттон Помди ытыалаабытын курдук ытыалыы сырытта.

Киһи малын сүгээт, балааккатыгар куотта.

ӨНҮ СИТИҢИИ

Помди ытынаан ити киһиэхэ «Пахай» диэн хос аатта биэриэххэ дэһистилэр.

Пахай балааккатыгар тийэн кэлбиттэрэ, киһилэрэ аһы олорор эбит.

— Бүгүн илимнэрбиттэн чыыр бөбөнү хостуур инибин, — диэн бэйэтэ бэйэтин кытта кэпсэтэр. — Киэһэ, балыкпын илдэе таарыйа, бөһүөлөккө баран, дьиэбиттэн эбии ботуруон ылыннан кэлиэм. Балыгым сорботун манна хаалларыһыбын. Кыһын хапкааннарбар мэҥиэ оностуом. Кырсаны быйыл кыайар инибин. Ха-хаа, харчыны да хоторбохтуурум буолуо.

Онтон иһиллээтэ.

— Бай, мотуордаах оҕочо иһэр дуу? — Муннун туора-маары сотунна. — Бу үчүгэйин! Аны ким эмэ кэлэн, арыгы иһэрдээрэй! Ол иһин муннум кыһыйбыта эбээт. Бэйэ, ыалдыттарга чыырда буһарыахха.

Туран балааккатын муннугун диэки баран иһэн тобо эрэ тохтоото.

— Аны «күөх бэргэһэлээхтэр» кэлэйэллэр, — көлөһүнэ сирэйигэр саба түстэ. — Сокуону кэһэн бултаабыккын диэн, тутан ылаайаллар. Кэбис, кисти охсуохха.

Сонун устан балыгын саба быражаат, оронугар сытан, утуйбута буолла.

Таһырдыа ыт үрэрэ иһилиннэ. Балаакка аана тэлэллэ түстэ. Икки күөх бэргэһэлээх киһи киирэн кэллэ. Биирдэрэ Пахайы тардыалаата.

— Дорообо, Миша! Утуйдабын тобо эрдэтэй!

Пахай олоро түстэ, сага уһуктубут киһи курдук, дьааһыйа-дьааһыйа харабын сотунна.

— Оо, туундара харабыллара, көтөрү-сүүрэри көмүскээччилэр, дорооболорун! Хайа диэки бардыгыт?

— Хайа диэки барарбыт биллибэт,— диэтэ кэлбит дьонтон биирдэстэрэ.— Балыксыттар бу диэки саа тыаһа сүрдэннэ диэбиттэриттэн, сокуону кэһэр кусчут баар буоллаҕа диэн, көрдүү сылдьабыт.

Пахай күллэ:

— Букатын төттөрү өртүгэр кэлбиккит, оҕолоор.— Илиитинэн далбаатанна.— Оол диэки ытыалаан эрэллэрэ.

— «Оол диэкиттэн» биһиги кэллибит эбээт,— диэтэ күөх бэргэһэлээхтэртэн биирдэстэрэ.— Эн балааккан таһыгар кус түүтэ бөҕө ыһыллыбыт дии. Сибилигин үргэммит. Кус уңуоҕа, балык хатырыга, сыыс-бөх сүрдэммит.

— Аны саас, хаар түһэн баран уулуннабына, ыраастаныа,— Пахай мичээрдээбитэ буолла.— Муораҕа барыа.

— Айылҕаҕа бу курдук сыһыаннаһар сатамат.

— Чэ, итини хомуйар улахан буолбатах,— Пахай дьааһыйда.

— Эн хаһан ыраастыыргын көһүтэ барбаппыт,— күөх бэргэһэлээх киһи сиэбиттэн блокнотун ылла.— Эйигин ыстарааптыыбыт.

— Туох иһин?

— Куһу уонна балыгы сокуону кэһэн бултаабытын иһин.

— Куһу мин ыппатабым. Буруйа суох киһини, оҕолоор, аһынын,— Пахай аны ааттаһардыы саһарда.

— Ыппатабым диигин да саан бу баар дии. Сибилигин аҕай ытыалаабытын биллэ сылдьар.

Үргэммит куһун бу сытар. Балыктарыг бу бааллар,— били киһи Пахай балыгы саба бырахпыт сонун арыһа тарта.— Мэлдьэһэн да куоптаккын.

Пахай кубарыһа түстэ. Туох диэбин билбэккэ, ис хоһооно суох бэбигирээтэ.

Север көтөн кэлэн кинини сүүһүттэн ытырда. Пахай сүүскэ бэриннэ да, Севери сыһа охсон хаалла.

Күөх бэргэһэлээх дьон Пахайы илдэ бардылар.

Өс ситиһилиннэ.

ПОМДИ БАЛЫКТЫЫР

Пахайы тутан барааттарын кытта туох барыта кэнни, сырдыгы түһэргэ дылы гынна: сөрүүн-сөрүүн, чэбдиик-чэбдик сиккиэр сайа оҕуста, халлаан ньуура көбөрүмтүйэ дьэнкэрдэ, күн күндээрэ күлүмүрдээтэ.

Эриллэбэс муостаах табалар курдук, быстах былыттар халлаанга быдана сырсаллар. Сорохторо тохтуу түһэннэр, аллара туундара унаар урсунун одуулаан турбахтаатылар. Оттон туундара ньуура дьиктитик уларыталаан ылар: арыт хойуу от күөбэ өнгүнэн дьалкыһыйар, арыт сырдык дьирбиилэммэхтиир. Талахтар, үөрэн-көтөн, бэйэ-бэйэлэрин кытта ыга куустуһуох айылаах, тэлибирэс сэбирдэхтээх лабааларыттан тардыһан, оргууй аҕай наскылдыһаллар.

Помди ити талахтар истэринэн барбахтаан иһэн, улахан үрүйэ кытылыгар тахсан кэллэ.

Үрүйэ киэнг иэнэ нэлэһийэн, эрэһэ сүүрүктэринэн эрилийэ устар. Үөскэ кустар суунан чалбааттаналлар, кытыыга чөкчөнгөлөр, бараахтар сырса сылдыаллар.

Помди:

— Эһэм баара буоллар хайаан да балык тутуо этэ, — дии санаабытын бэйэтэ да билбэккэ хаалла уонна эһэтэ балыктыыр араас ньымалары кэпсиирин өйдөөн кэллэ. «Өбүгэ былыр-былыргыттан үгэһэ», — диэччи олору эһэтэ. Ол ньымалартан адьас судургулара — «эһэли балыктааһын». Икки ытыскын нэлэтэн, холбуу тутан баран ууга уган хамсаабакка турабын. Балык ытыскар киирдэбинэ кытылга элитэбин.

Ити ньыманан балыктыырга быһаарынан Помди, атабын сыгынныахтанан, ууга киирэн өр турда. Илиитэ улук буолан барда. Балыктара кэлбэтилэр. Ол эрэри эһэтэ: «Тулуурдаах буолуохха наада», — диирин санаан хамсаабакка турда. «Бу мин илиилэрим буолбатахтар. Бу талах лабаалара. Балыктар, куттаныман, кэлин, кэлин», — дии санаата. Кини олох кыратык да хамсаабакка, тыһнарын биллэрбэккэ туруохтаах. Оччоҕо балык кинини бултаһар курдук саныа суохтаах.

Дьэ, кырдык да оннук буолла. Бу кырачаан балыкчаан кини ытыһын иһигэр киирдэ. Ытыһын кычыгылатта.

Балыкчаан, куттал суох дии санаата быһыылаах, атастарын ыңыртаата. Помди ытыһа балыкчааннарынан туола түстэ. Дьэ онуоха...

Дьэ онуоха Помди сүр түргэнник илиитин өрө тардан, балыкчааннары кытылга элиттэ. Иннигэр уу кыырпахтара күн уотугар күлүмүрдүү ыһылла түстүлэр. Кустук өнгүнэн дьиримирдээн ылбахтаатылар.

Помди кытылы көрбүтэ кураанах, биир да балык суох.

Помди хом түстэ. Кытылга тахсан, сангата суох, чохчоллон олорбохтоото. Илим үтэр, быһыт быһар кыаҕа суох.

Ол олорон эмискэ үрдүгэр имиллэнгий турар иирэ талабы одууласта. Онтон, өй булбуттуу, туран кэллэ. Сиэбиттэн булгу тутар быһабын ылан, талабы умса тардан, күөгүгэ маарынныыр лабааны быһа баттаата. Кыста. Күөгү курдук онорон, сиэбиттэн сап булан, онно баайда. Күөгү бэлэм буолла. Бадарааны балаҕча ханыспахтаан биир чиэрбэни булла. Онтун күөгүтүгэр иилэн ууга бырахта. Балаҕча көһүтэн турбахтаата. Күөгүтүн туох эрэ тардыалаан ибигирэттэ. Помди күөгүтүн эһэ тардан ылбытыгар кыракый балык дьирибинэйэн табыста.

АРДАХ

Балыктыырыгар үлүһүйэн Помди үрүйэ ууга хараара боролуйан барбытын болбойон көрбөккө хаалла. Хараҕа былыттар халыйан тахсаннар, ыаһыра барыһан, бөдөҥ таммахтар таммалаан барбыттарыгар эрэ ардахха баттан эрэрин өйдөөтө.

Уонча балыктаабын хомуйаат, талахха хор-
бойо сүүрдэ. Талах иһигэр киирдэ. Ол эрээри
манна даҕаны сэбирдэх быһынан уу син там-
малаан түһэр. Тула өртө илийдэр илийэн, кини
турар сиригэр инчэбэй эмиэ өтөн киирэн истэ.
Тымныы сиик Помдига билиннэр биллэн барда.
Кини итии ярангаҕа уоттаах холумтан иннигэр
аргынньахтаан олоруон баҕарда. Эһэтин санаан
кэллэ: «Эһэм баара эбитэ буоллар, хайаан да
туох эмэ сытыйбат албаһы булуо этэ».

Харабын быһа симэн, эһэтин санаата. Хара-
бар, эһэтэ буолбакка, ийэтэ көстөн кэллэ. Кини
диэки саҕата суох унаарыччы көрөөт, сүтэн
хаалла. Помди дьийэтин ахтан кэллэ. Ол кэмгэ
тыбыс-тымныы таммах кини сүүһүгэр түстэ.
Онуоха харабын аһан, тула көрүннэ. Кини турар
кыракый кураанак сирин лоскуйа эмиэ илийэн
эрэр эбит. Талахтар умнастарынан уу таҕнары
сүүрүгүрэн эрэр.

Суох, бу кураанак сирин лоскуйа сытыйбат
гына тугу эмэ толкуйдаатабына сатаныһы.

Помди төҥкөс гынан, аттыгар турар талах-
тан хас да хойуу сэбирдэхтэрдээх лабаалары
харбаан ылла. Уутун тэбээтэ уонна үрдүгэр ту-
рар лабааҕа тэнитэ уурда. Онто ураһа иһин кур-
дук буола түстэ.

Чохчоллон олоҕорбохтоото. Ол олорон аһыах
санаата кэллэ. Адьас аччык эбит. Балыктарын
көрдө. Аһыах санаата өссө күүһүрдэ. «Быһах-
пын ылан, балыктарбыттан быһан сииһибин»,—
дии санаан, сиэбин хаһынна. Быһаҕа мэлигир.
Ардахтан куотан иһэн, аара түһэрдэбэ буолуо.

Бай, рогатката эмиэ сүппүт. Ханна хаалларда-
бай? Бэйэ, итиэннэ эмиэ, туга эрэ итэбэс ээ. Туох
суобуй? Бай, ыта, Северэ эмиэ ханна эрэ хаалбыт.

Помди сүтүктэнэн, хом түстэ. Сукуллан
олордо. Нухарыйан барарга дылы гынна.

Онтон туох эрэ тыаһа суугунаата.

КУОТУУ

«Туох тыаһаатабай?» — диэн Помди дык-
тиргээн сэбирдэҕи сэгэтэн көрбүтэ, ардах ааһа
охсубут. Күн сырдыгыттан Помди хараба саа-
тан, симириктээн ылла. Ол кэмнэ эмискэ:

— Ээй, эн! — диэн хаһы иһилиннэ. — Балык
сыта кэлэринэн сылыктаатахха, балыктаах эбик-
кин. Онтуккун биһиэхэ ажал. Үтүөнэн биэрбэт
буоллаххына, күүспүтүнэн ылыахпыт.

Помди саҥа хоту эргиллэ түстэ, күөх ачы-
кылаах сахсырба кэлэн лабааба олорор эбит.
Өссө от салаатынан тииһин хастар. Өтөрдөөбү-
тэ аһабыт быһыылаах.

Көтөн суугунаһар тыас иһилиннэ. Хас да
сахсырба кэлэн эмиэ лабааба түстүлэр.

— Дьэ түбэстэҕинг буолуо ээ, тоойуом! —
— Күөх ачыкылаах сахсырба күлэн саһыгыраа-
та. — Рогатката суох төһө хорсун эбиккиний?
Дьэ, көрүөхпүт! Ха-ха-ха!

— Бу сытыыта сүрүн! Дьэ, быһах да быһах!
— диэтэ биир сахсырба, кини быһабын эргичи-
тэ-эргичитэ.

Помди балыкка үлүһүйэн сырыттабына,
кини рогаткатын, быһабын, ытын сахсырбалар

уоран барбыттарын өйдөөтө. «Тугу гыныхха?» — дии санаата. Онтон тугу эрэ өйдөөн, сэгэс гынна. Ойон тураат, лабааны аһа тардаат, балыктарын ыла-ыла бырафаттаата. Сахсырбалар балыктарга саба түстүлэр. Былдыасыһан, охсуһан саабынаһан бардылар. Охсуһуу, тэбиэлэһии, тиһинэн түсүһүү буолла. Икки сахсырба хантан эрэ Помди рогаткатын соһон-сыһан афалан, таас тоорохойун уган баран, эрэһиинэтин тартылар. Ону көрөн күөх ачыкылаах сахсырба сарылаата:

— Ытыг, ытыг!

Рогатка эһиннэ. Балыгы Помди быһабынан быһа сатаан эрэр сахсырба таралыс гына түстэ. Быһаба туора эһилиннэ. Онуоха ыппыт сахсырбалар ол балыкка тийэн саба түстүлэр.

— Миэхэ, миэхэ,— дии-дии күөх ачыкылаах сахсырба эмиэ онно көтөн тийдэ. Ол кэмгэ Помди, хорфойбут лабаатын анныттан ойон тахсаат, талахтар быыстарынан сүүрэн элэстэнэ турда. Охсуһар айдааннарыгар буолан, сахсырбалар Помдины өйдөөн көрбөккө хааллылар.

СОБУРУУ ДОЙДУ

Куотан элэстэнэн Помди син балачча уһуннук сүүрдэ. Дьэ уонна, дофоттоор, арай эмискэ собуруу дойдуга баар буолан хаалла. Оннук ыраах сүүрбүтэ буолуо дии саныгыт дуо? Суох! Биир булгунһабы нөнгүө түстэ да, ол дьикти дойдуга тийэ обууста. Талахтарга яблоко бөбө үүнэн турар. Виноград, уулаах отон курдук, на-

мылыйбыт. Эриэхэ, кутуйах бытатын ыспыт курдук, тула тэлгэммит. Көр, кинилэр күөллэригэр маарынныыр күөх муора нэлэһийэр, үрүң арҕастаах баалларынан дьалкыллар...

Бу собуруу дойду дуу, остуоруйа дойдута дуу? Эмиэ да кини туундаратыгар дылы...

Булгунных очуос хайа саҕа буолан кестөр, Очуос тэллэбэр кырсалар сырсыакалаллар, муораҕа куоҕастар умса-умса күөрэйэллэр. Муора кытылыгар Христофор обонньор илимин тэлгэтэр.

«Хайдах-хайдаһый?— дии санаата Помди.— Собуруу дойдулара адьас биһиги туундарабыт курдук эбит дуу. Оттон аҕам онно күнэ олус итии, олус үрдүк күөх мастардаах, үп-үрүңүнэн туналыспыт дьиэлэрдээх, олус улахан пароходтар саҕахтыын силбэһэр муораҕа уста сылдьаллар диэн кэпсээччи дии».

Оннук дьиктини Помди аҕата собуруу дойдуттан аҕалбыт хаартыскатыгар көрбүтэ.

Помди хараҕар улахыын-улахан, туналыйар туус манан пароход кестөн кэлэргэ дылы буолла. Ити пароходка туундара олохтоохторо бука бары да батан олоруохтарын сөп этэ. Бөһүөлэк катерын ытааччы Володя арай ол пароход капитана буоллун. Оччоҕо кини быыкаайык көлүөһэни эргитэн, ол сүүнэ пароходу салайан, манна кинилэр кытылларыгар аҕалыа этэ. Пароходтан энин эгэлгэ таһаҕаһы кытылга таһыахтара уонна пароходка туундара олохтоохторо бултаабыт түүлээхтэрин, балыктарын тиэйиэхтэрэ. Эдьий Даша Володяҕа этиэбэ:

«Балыктары пароходунг булууһугар уктар. Тон тийээллэрэ наада. Куорат дьоно кыһан сиэхтэр этэ».

Ити «булуус» диэн Даша холодильникы этэр.

«Уктубут,— диэбэ Володя, ис киирбэхтик мичээрдии-мичээрдии уонна, палубаба тахсан баран, көмөлөһөөччүтүгэр соруйуоҕа:— Ваня, трабы хомуй».

Трап көтөбүлүннэбинэ катеры кытылган тэйэ анһарга үөрэнэн хаалбыт дьон пароходка сыр-сан кириэхтэрэ. Оччоҕо Володя этиэ:

«Ээй, тохтоонг! Пароходу үөскэ анһарга көмөлөһөр наадата суох. Бэйэтэ барыа. Катер буолбатах ээ».

Пароход устан туналыа туруоҕа.

Хаартыскаба көрдөххө, собуруу дойдуга, оо, массына элбэх да буолар. Ол иһин массынаны, тракторы туундараба онтон ажалаллар. Кини туундарата, собуруу дойду эбитэ буоллар, массыната дэлэй буолуо этэ. Массына эрэ буолуо дуо, тагас-сап, иһит-хомуос, бырдахтан быһанар эмп, саа арааһа... Саа! Оо, Помди саалааба буоллун даа...

Бай да, собуруу дойдунан үлүһүйэн, Помди дьиэтин букатын да умнан кэбистэ дуу? Бэйэ, дьиэлиэххэ.

ХАЙЧЕ ЧОХИ* ОСТУОРУЙАТА

Собуруу дойдунан аралдьыйан, дьиэтиттэн букатын атын сир диэки баран эрэрин Помди

* Х а й ч е — оҕонньор, ч о х и — хомурдуос.

дьэ өйдөөтө. «Муммуппун ээ,— дии санаата.— Аны ийэлээх аҕам көрдүүлэрэ буолуо. Тиэтэ-йиэххэ!»

Сүүнэ улахан дулбалар быыстарынан сүүрэ-сүүрэ хааман, билбэт хонуутугар киирэн кэллэ. Үрдүк, хойуу от быһыгар быыкайкаан дьиэ турарын көрдө. Дьиэ тулатыгар ообуйдар илим-нэрин куурда ыйаабыттар.

Помди ааны аспытыгар дьиэ иһиттэн:

— Киир, киир. Баһаалыста ыалдыттаа,— диэн сага иһилиннэ.

Дьиэбэ көтөн түспүтэ, ыалдыттар элбэхтэр эбит. Бары, остуол тула мустан, аһы оло-роллор.

— Оо, киһи кэллэ,— диэтэ биир ообуй.— Олор, аһаа. Туох сонуннааххын? Дьоннор хайдах олороллор?

Дьйэтиттэн арахсыбыта балачча ырааппы-тын кэпсии-кэпсии, Помди остуол аттыгар олор-до. Ити кэмгэ аан аһылынна. Бары ол диэки хайыһа түстүлэр.

Кырдыаҕас хомурдуос киирэн кэллэ.

— Хайче Чохи кэллэ!— диэн бары үөрэн аймаһа түстүлэр.

— Кырдыаҕас, олор, чэйдэ ис.

Хайче Чохи сиэбиттэн хамсатын ылан обор-бохтоото уонна Помдига эргилиннэ:

— Мин бу уолу ханна эрэ көрбүтүм ээ,— диэтэ.

— Ийэбин, аҕабын кытта олорор дьиэбэр көрдөбүг буолуо,— диэтэ Помди. Дьиэлээх ообуй чаанньыктан офонньорго чэй кутта.

— Оннук буолуо,— Хайче Чохи чааскыны бэйэтигэр сыбарыччы тардынна.— Оччолорго эн олус улахан этинг ээ. Мин дьиэм аттынан сүүрэн ааһааччыгын. Энигини кытта ыаллыы оло-
рор үчүгэй. Биирдэ даҕаны тосту-туора быһыы-
ланан, атабаастаан көрө иликкит.

— Мин ол дьиэбэр баран иһэммин мунаа хааллым,— Помди аара суолга түбэспит эрэй-
дэрин кэпсээтэ.

— Кырдьаҕас ообуй илимигэр түбэспитин куһаҕан эбит. Ол да күтүр киһини сахсырҕаттан араарбат буолан,— Хайче Чохи, чэй иһэн бүп-
пүтүн биллэрэн, чааскытын умса уурда.— Чэ, илимин алдыаттарбытыгар бэйэтэ буруйдаах. Энигини тута босхолуох этэ буоллаҕа.

— Оттон ытын ханнаһый?— диэн ыйытта дьиэлээх ообуй.

— Сүтэрэн кэбистим. Сахсырҕалар илдэ бардылар быһыылаах,— Помди кэри-куру буол-
ла.— Миэхэ элбэхтик көмөлөспүтэ.

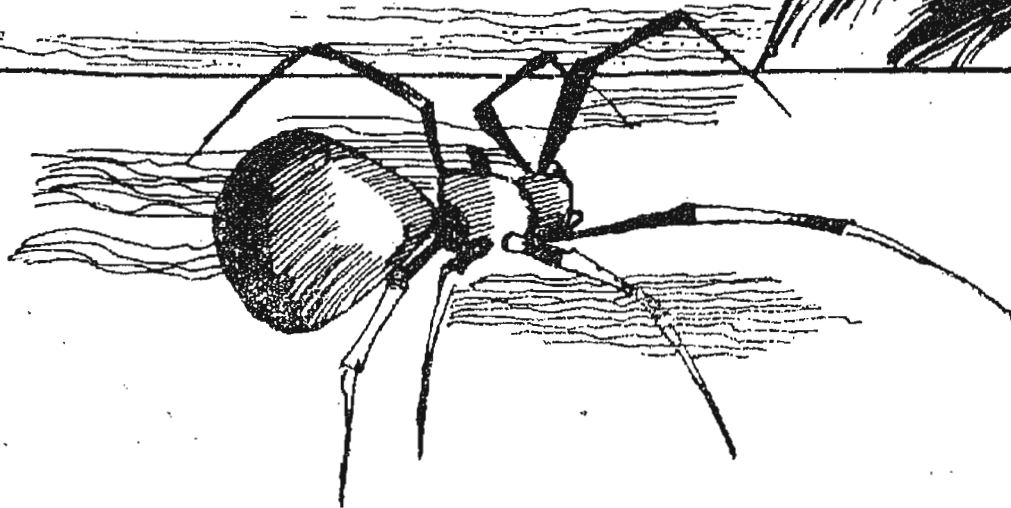
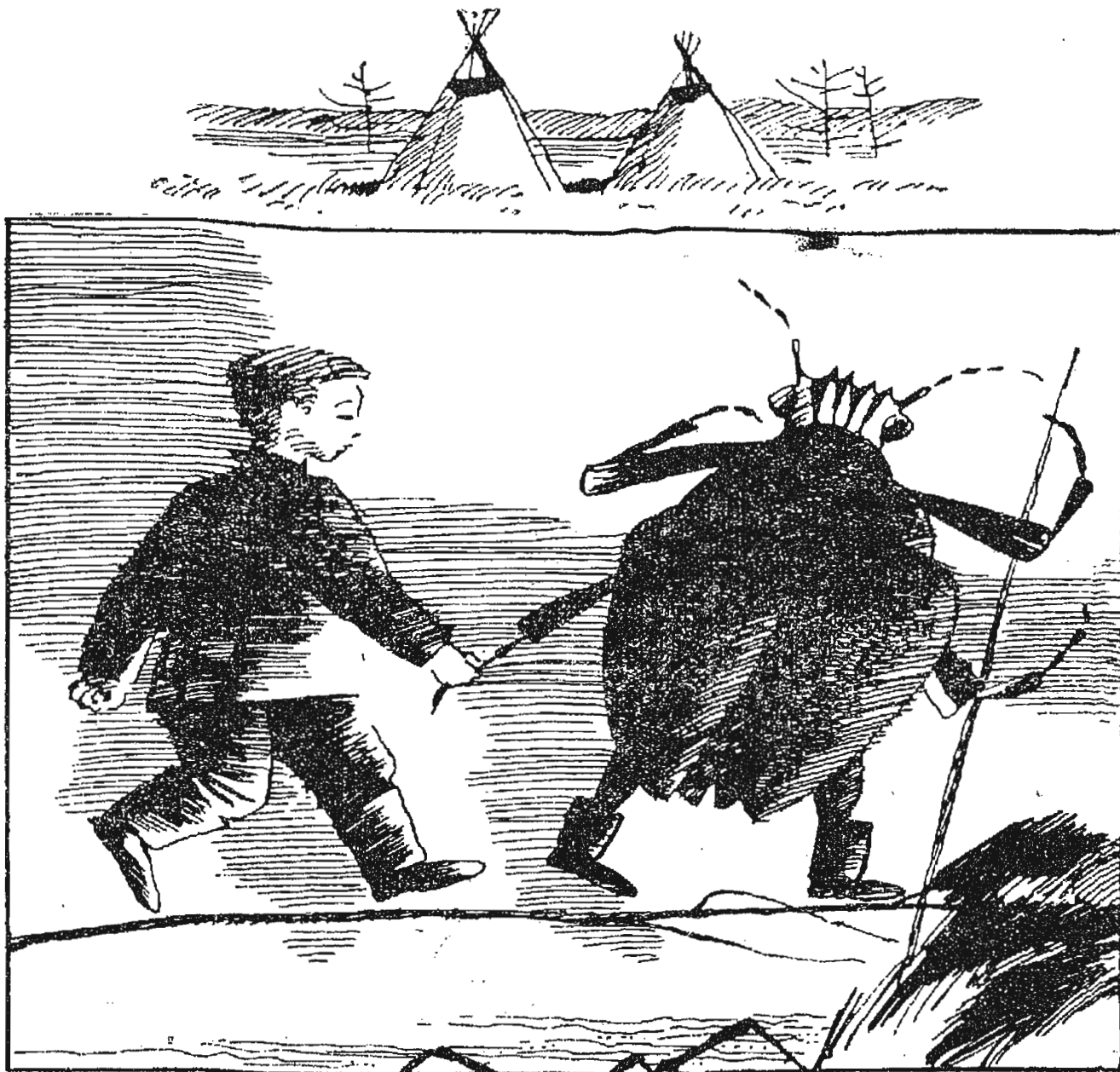
— Көмөлөһүмүнэ,— диэн сөгөдүйдэ Хайче Чохи.— Ачыкылаах сахсырҕа барыбытын сүгүн олордоруттан ааста.

— Сотору дьиэбиттэн үүртэлиирэ буолуо,— диэтэ дьиэлээх ообуй.

— Оннук, оннук,— Хайче Чохи холумтан иннигэр кэлэн, олоппоско атаҕын оллоонноон олордо.— Манньык остуоруйаны истинг эрэ.

Бары сэргэбэлээн, чөрбөгнөһө түстүлөр.

— Дьэ манньык,— диэтэ Хайче Чохи.— Туун-
дараҕа биир ообуй олорбута эбитэ үһү. Кини

сайын элбэхтик балыктыыр, кыһын хаһааммыт балыгын сии-сии, дьиэтигэр олорор эбит. Кин ол курдук олоодобуна, биирдэ туундараба дьоннор тийэн кэлбиттэр.

Биһиэхэ, туундараба, күөл халлаан сулуһунааһар элбэх. Оттон дьоннор ханнык күөлгэ балык ордук элбэһин билбэттэр эбит. Ооһуй кинилэргэ ханнык күөл үгүс балыктааһын ыйан биэриэн баһарбыт. Дьон, кинини көрөөт, куттанан, атах-балай сырсыбыттар, куотарга барбыттар. Ооһуй ол кэмнэ киһитээһэр улахана эбитэ үһү. Дьон ол иһин куттаммыттар. Туох ынырык кыылай дии санаабыттар. Ити түбэлтэ туһунан дьоннор билигин араастаан эбэн-сабан кэпсииллэр.

Ооһуй күөлгэ илим үтэн балык бөһөнү хостообут. Ол балыктарын уонна илимин, дьоннор кэлэн ылыннар диэн, кытылга хаалларан баран, бэйэтэ ыраах баран хаалбыт.

Дьоннор ооһуй барбытын билэннэр төннөн кэлбиттэр. Элбэх балыгы көрөн үөрэн, кутаа оттуммуттар, балык буһарыммыттар. Кутааларын тула үңкүүлүү-үңкүүлүү ыллаабыттар...

Ыллаабатахтара буоллар үчүгэй буолуо эбит. Кинилэр ырыаларыттан ооһуй убайа, куһаһан санаалаах ооһуй, үһүктүбүт. Кини, инитин илимин көрөөт, тутта билбит.

— Нохоо!— диэн бардыгыныны түспүт.— Бу тугу оҥордун? Биһиги элбэх балыктаах күөлбүтүн кимиэхэ да биллэриэ суох буолан андаһаспыпыт буолбаат!

— Ол кинилэр төһөлөөбү көбүрэтиэхтэрэй?

— диэбит үтүө санаалаах ообуй.— Балыктаа-
тыннар эбээт. Күөлгэ балык үгүс.

— Үгүс даа?— хайһытаан-ыһытаан турбут
куһаҕан санаалаах ообуй.— Күөлбүт балыгын
барыахтара. Барыахтара суоҕа диигин дуо?
Илимгин кинилэргэ соруйан хаалларбыккын
буолбаат? Дьоннор эн илиминг курдук элбэх
илими баана үөрэниэхтэрэ.

Убайа инитин түгнэри охсон түһэрбит. Кы-
һыран инитин тула көтө сылдьан орус да орус,
тэбиэлээ да тэбиэлээ буолбут. Онтон биирдэ
өйдөнөн кэлбитэ, арай инитэ мэлигир, кураана-
бы кырбыы сылдьар эбит. «Иним хаһан куота
оустаҕай?»— диэн тула көрүммүтэ, арай инитэ
быыкайкаан буолан хаалбыт, дьоннор илимнэ-
рин диэки сүүрэн эрэр эбит.

Ообуй инитин кырбыырын ыраахтан көрөн
турбут дьоннор туох буолтун сэрэйбиттэр уонна
кыракый ообуйу утары көрсөн дьиэлэригэр кил-
лэрбиттэр.

Онтон ыла ообуйдар кыра буолбуттар. Ки-
нилэр ситимнэрин дьоннор харыстыыллар, ал-
дьаппат эбиттэр.

— Үчүгэй остуоруйа,— Помди хайҕаата.—
Адьас олоххо дьингнээхтик буолбутун курдук,
ити остуоруйаны итэҕэйэ истэбин.

— Мин элбэх остуоруйаны билэбин.— Хай-
че Чохи хамсатын холумтанга тэбээтэ, күлэн
мүчүгнээтэ.— Хас да туркунан тиэйиэххэ сөп.

— Мин эһэм эмиэ элбэх остуоруйаны билэр,
— диэтэ Помди.

— Остуоруйаҕа — үчүгэй, олохпутугар — куһаҕан, — диэтэ дьиэлээх ообуй. — Сахсырҕалар сүгүн олордоллоруттан аастылар.

— Кинилэр Помди рогаткатын уонна быһаҕын ылбыттар. Онон куттаан, олус киэптээн эрэллэр, — диэтэ ыалдьыт ообуй.

— Помди, биһиэхэ рогатката аҕал. Оччоҕо тэннэ аахсыа этибит, — дьиэлээх ообуй Помди диэки көрдөһөрдүү көрдө.

— Быһаҕа суох хайдах онгоруой, — Хайче Чохи мунаарбытты кэтэбин тарбанна.

— Эрэһиннэбит эмиэ суох, — ыалдьыт ообуй хом түстэ.

— Ох сааны онгоруохха сөп, — диэтэ Помди.

— Дьэ кытаат, — сэргэхсийэн сэгэлдһийэ түстэ ыалдьыт ообуй. — Оннук саа дьонго баар буолар диэн мин убайым кэпсээччи.

КЫАЙЫ

Помди ох сааны онгорон бүтэрдэ.

— Сахалар этэллэринэн, билигин дьэ даллата мэндэйиэххэ, — диэтэ. Ох сааны сөҕө-махтайа көрөн турбут ообуйдар өйдөөбөтөхтүү, бэйэ-бэйэлэрин көрсө түстүлэр. — Ол аата сыалла ытыһыахха диэн.

— Даллата мэндэй! Сыалла ыт! Чэ эрэ! — дии-дии ыалдьыт ообуй хатарылла ыйанан турар дьуухалалар диэки сүүрдэ.

Помди биир дьуухаланы кыһаан баран ытта. Тапта. Ообуйдар үөрэн аймаластылар.

Помди элбиих-элбэх онобоһу онгордо. Ол кэмнэ ообуйдар ыраах-чугас ыалларын хомуйдулар.

Бары мустан, айанга туруннулар. Хайче Чохи сирдээтэ.

Балачча өр барбахтаатылар. Барбахтаатылар. Онтон эмискэ Хайче Чохи тохтуу түстэ:
— Т-с!— диэтэ.

— Кынат тыаһыыр. Сахсырбалар саабына-наллар.

Бары иһиллээн чөрбөгнөстүлэр.

— Мустубут түөлбэлэрин төгүрүйэн ылыха. Бэриннэртиэххэ,— ыалдыт ообуй сибигинэйдэ.

Сэрэниин-сэрэнэн, үөмэн тийэн көрбүттэрэ: сахсырба бөбө төбүрүөннүү мустубут, Помди рогаткатын хороччу аспыттар, эрэһиинэтин тардарга бэлэмнэнэн, тула көппүттэр.

Ообуйдар, сахсырбалары төгүрүйэн ылаары, от быһынан сырыстылар. Помди Хайче Чохилыын сахсырбаларга утары бардылар.

— Ээй, эһиги, истинг эрэ,— диэн хаһытаата. Помди.— Мин рогаткабын уонна быһахпын аҕалың.

— Ха-хаа!— Ачыкылаах сахсырба күлэн алларастаата.— Көр эрэ маны. Рогаткатын ирдиир дии! Чэ, кэлэн ыл!

Рогатканын ытан саайдылар. Буулдьата ыйылаан кэлэн Хайче Чохи алтан куйабыттан өрө тэйдэ.

Помди обунан ытыалаан куһуйда. Сахсырбалар бииртэн биир тиэрэ таһыллан истилэр.

Өй-мэйдээх тулуйбат аймалѳана буолла. Өрө көтөн саабынаһан табыстылар. Күрэнэргэ бардылар.

Сахсырѳалар куоппуттарын кэннэ ооѳуйдар бары кэлэн, Помдилаах Хайче Чохины төгүрүктээтилэр.

Үөрүү-көтүү буолла.

Хайче Чохи хамсатын ылан оборбохтоото уонна эттэ:

— Мин эһиэхэ сага остуоруйабын кэпсиим. Истинг эрэ!

Хайче Чохи сага остуоруйата

— Улахан үрэх кытылыгар биир уолчаан олорбута. Төрөппүттэрэ киниэхэ «Помди» диэн үтүөкэн ааты биэрбиттэрэ.— Ооѳуйдар бары Помди диэки көрө түстүлэр, оттон Помди кыбыстан төбөтүн төнкөттө.

— Төрөппүттэрэ олус үчүгэй дьоннор этилэр. Кинилэр төрөөбүт-үөскээбит эйгэлэрин таптыыллара уонна харыстыыллара. Уоллара эмиэ оннук буола улаатан испитэ. Кини хомурдуостары, ооѳуйдары, чыычаахтары кытта доѳордоһоро, кинилэри ким эмэ атаѳастаары гынаѳына көмүскэхэрэ. Биирдэ сахсырѳалар кини саатын уоран ылан баран, онон куттаан, туундараѳа баар бары хомурдуостары уонна ооѳуйдары үүрэ сылдыар кулут оностоору гыммыттар. Помди кинилэргэ көмөлөһүөн баѳарбыт. «Тугу гынаахха?»— диэн сыта-тура толкуйдаабыт. Онтон кини Хайче Чохины буллахпына сата-

ныһы диэн санааҕа кэлбит. Туундараҕа барбыт. Көрдөөн-көрдөөн Хайче Чохи дьиэтин булбут.

Хайче Чохи дьиэтэ кырата бэрт эбит, Помди, батан киириэхтээбэр, хампы үктээн кэбиннэх айылаах.

Оттон Хайче Чохи бэйэтэ талах сэбирдэбэр тахсан олорор эбит. Сэбирдэх сиккиэртэн тэли-бириир, оттон Хайче Чохи күн уотугар сыламанан, онно бигэнэр.

Обонньор Помдины көрөөт эттэ:

— Мин эйигин билэбин. Эн Помдигын.

— Сахсырҕалар сатаналларыттан аастылар, — диэтэ Помди.

— Эн тугу этээри гынардын эмие билэбин. Биһиэхэ көмөлөһүөххүн, биһигини кытта биир буолуоххун баҕарар буоллаххына, биһиги курдук кыра буоларын наада.

— Хайдах?

— Мин көхсүбүн имэрий да, кыра буолуон.

Помди, кэтэмэбэйдии барбакка, Хайче Чохи көхсүн тарбаҕын төбөтүнэн имэрийдэ уонна... уонна Хайче Чохи саҕа быыкаа буолан хаалла.

— Билигин, дьэ, — диэтэ Хайче Чохи, — ообуйдарга баран көмөлөс.

Помди быыкаа буолбутун талах быһыгар саһан олорор сахсырҕа көрдө. Кини ачыкылаах сахсырҕаҕа көтөн тийэн ону кэпсээн биэрдэ. Онуоха ачыкылаах сахсырҕа ол кэпсээбит сахсырҕаны ообуйга кубулутта итиэннэ Помдины көрсүһүннэрэ утары ытта.

Помди көрдөбүнэ: иннигэр биир ообуй ыты олорор.

— Ким атабаастаата?— диэн ыйытта Помди.

— Сахсырбалар кырбаатылар. Атахпын эчэттилер.

Помди сиэбиттэн сап булан, онон ообуй атабын бэрэбээскилээн биэрдэ.

— Бу иһирик ойууру быһа түстэххэ ообуйдарга тийиллэр,— диэн ообуй быһалыыр суолу ыйда.

Помди бастаан баран истэ. Иһириккэ тийэн кэтилиннилэр. Помди кыбылла-кыбылла иһириккэ саңарды киирэн эрдэбинэ, кэнниттэн испит ообуйа, хоонньуттан маамыктатын таһааран, Помдига бырахта. Помдины түһнэри тардан түһэрээт, маамыктанан чороччу эрийэн кэбистэ. Бэйэтэ сахсырбаба кубулуйда уонна Помди үрдүгэр олорунан кэбистэ.

Помди тугу гыныан булбакка булумахтанна. Хата дьолго илиитэ арыыда хамсыр гына кэлгиллибит. Сиэбиттэн быһабын ылан маамыктаны быһа баттаата. Соһуйбут сахсырбаны тиэрэ садыйда. Ойон туран иһириккэ түстэ.

Сотору ообуйдарга тийэн кэллэ. Ообуйдар үөрэ-көтө, уруйдуу көрүстүлэр.

Помди ообуйдары ох сааны онгорорго үөрэттэ.

Ох сааламмыт ообуйдар сахсырбалары кыйбыттара.

Итинэн остуоруйа бүтэр.

— Үчүгэй да остуоруйа эбит,— хайбаата ыалдьыт ообуй.

— Остуоруйалары истэрбин таптыбын да-
заны,— дьиэлээх ообуй эгэ-дьэгэ буолла.

— Ким остуоруйаны таптабатаҕа баарай!
Бу остуоруйаны оҕолорбор тийэн кэпсиэбим,
— ыалдьыт ообуй Хайче Чохи диэки махтам-
мыттыы көрдө.

— Помди, дьиэлээтэххинэ сөп буолуоҕа.
Дьонун олус сүтүктүөхтэрэ,— диэтэ Хайче Чохи.

Бары Помдины дьиэтигэр атаардылар. Пом-
ди барбахтаан баран кэннин хайыһан көрбүтэ,
доҕотторо өссө да илиилэринэн далбаатаһа ту-
раллар. Хайче Чохи тайах маһыгар өйөммүт.
Помди кинилэргэ эмиэ далбаатаата уонна ыл-
лаата:

Көрүң, Хайче Чохины —
Тайах маһар өйөммүт.
Оо, суох, тайаҕа охтуобун
Хайче Чохи өрүһүйбүт.
Итинник хардарыта
Иккиэн өйөспүттэр.
Ол да иһин кинилэр
Доҕордоһор эбиттэр.

СЕВЕР

Помди ол иһэн иһиттэбинэ арай ыт үрэр.
Көрө түспүтэ, Северэ киниэхэ уун-утары иһэр
эбит. Элбэх атахтаах Север буолбатах, дьин-
нээх Север. Көр, өссө турку соһуулаах. Турку-
тугар дьуухаланы, термостаах чэйи тиэммит.

— Нэһиилэ ситтим,— абылаата-мэнгилээтэ
Север.

— Дьонум миигин сүтүктээбиттэр дуо?

— Сүтүктээн бөбө! Ордук ийэн айманар.

Помди термостан чэй куттан истэ.

— Миигин эйигин көрдөтө ыппыттара,—
диэтэ Север.

— Адам балыктаан кэлбитэ дуо?

— Кэлэн. Элбэх балыгы адалбыта. Кини
ийэбин уоскутар: «Кэлиэ, кэлиэ. Помди мунуо
суоҕа»,— диир.

— Адам миигин өйдүүр. Оттон ийэм... Бука
куттанаҕа буолаахтыа,— Помди хараҕа уула-
нан кэлбитэ.

— Эр киһи буолан баран, кэбис, олус дол-
гуйума, доҕор!— Север Помди илиитин салаата.

— Миигин көрдөөбүтүн өр буолла дуу?

— Күнүскү чэйтэн ыла быһа көрдүүбүн.
Мунан-тэнэн сырыттаһпына биир кырдыаҕас
хомурдуос: «Манан бар»,— диэн ыйбыта.

— Хайче Чохи буолуо,— диэтэ Помди уонна
сахсырбалар хайдах моһуоктаабыттарын кэп-
сээтэ. Север абаран-сатаран турда:

— Мин баарым буоллар кэһэтэлиэм этэ!
Р-р-р!

— «Охсуһуу бүппүтүн кэннэ сутуругунан
далбаатамматтар» диэн өс хоһооно баар,—
Помди күллэ.— Дьиэбитигэр барыахха.

СУЛУСТАР

Сэһэннээх диэн ааттыыр үрүйэлэригэр тии-
йэн кэлиилэригэр борук-сорук буолан барда.
Тохтоло суох сэхэргиир курдук, биир дьүрүс
тыаһынан чылыгырайа сытарын иһин Помди
бу үрүйэни итинник ааттаабыта.

Үрүйэ үрдүгэр тохтоон чэйдээтилэр. Чэйдии олорон сылаалара киирэн, харахтара сабыллан барда.

Унуктан кэлбиттэрэ түүн буолбут. Халлаанна сулус бөбө бачыгыраабыт.

Помди сулустары сөбө-махтайа көрбүтүгэр, сулустара көбүтүһэ-көбүтүһэ, ордук уоттанан тырымнаһан бардылар. Сир үрдэ сулус сыдыаайыттан сырдаан дьэргэлдьийдэ.

Помди Северинээн, сүргэлэрэ көтөбүллэн, сулус дьиримин аннынан, дьиэлэрин диэки түһүнэн кэбистилэр.

Хомойбут диэн күөлгэ тийэн кэллилэр. Бу күөл уута уолан, онон-манан элбэх арыы тахсыбытын иһин ити курдук ааттаабыттара. «Туохтан эрэ хомойон уоллаба», — диэбиттэрэ.

Дьиэлэрэ мантан чугас. Сарыы диэн ааттаах хонууну туоруохтаахтар. Ити хонуу сайын да үгэнигэр сарыыга маарынныыр саһархай өгнөөбүн иһин, итинник ааттамыт. Сарыыны начаас туораатылар. Дьиэлэрэ турар сиригэр тийэн кэллилэр.

Бай да, доботтоор, бу тугуй? Дьиэлэрэ мэлигир.

— Ханна бардабай? Баар буолуохтаах. Сибилегин булуом, — диэт Север тула сүүрдэ. Онтон саҥа аллайда: — Тугуй? Тугуй? Адьас кыһын буолбутун курдук, турку суола тыргылла сытар дии.

Дьикти! Помди өйдөөн көрбүтэ, кылабачыһар кыраһа хаар устун турку суола дыргыйбыт.

Остуоруйа дуу, түүл дуу? Хайдах, хаһан кыһын буола оуста?

Северэ, өрө хантайан баран, үрдэ.

Помди онно өрө көрө түстэ. Арай, добоор, кинилэр дьиэлэрэ, үргэл сулус үрдүгэр тахсан, үөлэһиттэн түүтэх кыымнарынан ыһыахтана турар эбит. Помди соһуйан, чинэрингнээн ылла.

«Тугун дьиктитэй! Ийэлээх аһам тобо халлаанга көттөхтөрөй?»— дии санаата. Онуоха дьиэтэ, сулустан уһулу ойон, аа-дьуо аллара тэлээрэн түһэн барда. Помди ону көрсө утары сүүрүөн баһарда. Онуоха Северэ сонун тэллэһиттэн тардыалаата:

— Көр эрэ, аһалаах ийэн оол иһэллэр.

Туркулаах табалар сырсан бурһачыһан иһэллэрэ көһүннэ. Онно аһата ийэтинээн олорон иһэллэр эбит.

Табалар субу тийэн кэллилэр. Дьонноро Помдилаах Севери көтөһөн ылаллар. Помди ийэтигэр саба түстэ. Туркулар дьигингэһэ-дьигингэһэ, кинилэр дьиэлэрин диэки көтө турдулар.

Ийэтэ Помдины бобо кууһан, бигиир курдук иэгэннии-иэгэннии, ыллаан унаарытта.

УҢУКТУУ

Турку нэксиэһэ охсуллан өрө көтө түспүтүгэр Помди уһуктан кэллэ. Ийэтэ кинини көтөһөн, ырыа ыллыы, күөх кырыска олорор эбит. Түүн буолбатах, күрүлүүр күнүс эбит.

— Хайа, уһугуннун дуу?— дииэтэ ийэтэ уон-

на Помдины сиргэ түһэрдэ.— Эн манна утуйа сыгаргын Севердин буллубут.

Помди, дьиктиргээбит журдук, тула көрүннэ. Ол кэмнэ хантан эрэ Северэ кэлэн тула көтөн эккэлээтэ. Помди чохчос гынан Северин имэрийдэ. Ол олорон күөх от быһынан ообуй сүүрэн эрэрин көрдө.

— Ийээ, мин түһээн ити ообуй саға буола сырыттым эбээт. Онно Север эмиэ баара. Адьас остуоруйаға маарынныыр,— диэтэ.

— Дьэ, кэпсээ эрэ,— ийэтэ сэнээрдэ.

Помди ийэтигэр ити түбэһэ сылдыбыт быһылааннарын, Хайче Чохи остуоруйаларын барытын сиһилии кэпсээтэ.

Ону ийэтэ бэркэ сэргэбэлээн иһиттэ.